

સંસ્કૃત સ્ટુડન્ટસને

માટે

અગત્યના સંધિના નિયમો ને ઉદાહરણો
અને

જુદાં જુદાં કૃદન્ત ખનાવવાની રીતિ.

(સુધારા વંધારા સાથે)

PUBLISHED BY

Narandas Mohanlal Nanavati. B. A.

Teacher, Union High School, Kanpith-Surat.

સુરત ચૌટાના પુલ ઉપર આવેલા

“સુરત સીટી” પ્રાન્ટીંગ પ્રેસમાં હાકોરદાસ માનસીંહે છાપી,

સંધિના અગત્યના નિયમો ને તેના ઉદાહરણો.

જુદાં જુદાં કૃદન્ત બનાવવાની રીતિ.

- ૧ પાંચ વર્ગમાંના દરેકમાંથી પહેલો ને બીજો વ્યંજન અને ઉખા એટલા વ્યંજન અઘોષ છે. એટલે કુલ ૧૩ વ્યંજન અઘોષ છે.
- ૨ પાંચ વર્ગમાંના દરેકમાંથી છેલ્લા ત્રણ વ્યંજન અને અંતઃસ્થ અને મહાપ્રાણ એટલા ઘોષ વ્યંજન છે. કુલ ૨૦ છે.
- ૩ પાંચ વર્ગમાંના દરેક વર્ગનો છેલ્લો વ્યંજન અનુનાસિક છે. કુલ ૫ વ્યંજન અનુનાસિક છે.

સંધિ એટલે શું ?

જે અથવા વધારે અક્ષર જોડાવાથી એટલે સાથે આવવાથી જે ફેરફાર થાય તે સંધિ કહે છે.

સંધિ મુખ્ય ત્રણ જાતની છે.

- ૧ વિસર્ગ સંધિ. ૨ સ્વર સંધિ. ૩ વ્યંજન સંધિ.

વિસર્ગ સંધિના નિયમો.

- ૧ વિસર્ગની પૂર્વે અ આવે ને પછી અ અથવા ઘોષ વ્યંજન આવે તો વિસર્ગનો ઉ થાય છે જે આગલા અ સાથે મળી જઈ ઓ થાય છે.

નૃપઃ+ગચ્છતિ=નૃપો ગચ્છતિ । નરઃ+વદતિ=નરો વદતિ । દેવઃ+જયતિ=દેવો જયતિ ।

- ૨ (A) વિસર્ગની પૂર્વે આ આવ્યો હોય ને પછી કોઈપણ સ્વર અથવા ઘોષ વ્યંજન આવે તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે,

નરાઃ+આગચ્છન્તિ=નરા આગચ્છન્તિ । અશ્વાઃ+ઈતિ=અશ્વા ઇતિ । બાલાઃ+રમન્તે=બાલા રમન્તે ।

(B.) વિસર્ગની પૂર્વે અ આવે ને પછી અ સિવાયનો કોઈપણ સ્વર આવે તો પણ વિસર્ગનો લોપ થાય છે.

રામઃ+ઈચ્છતિ=રામ ઇચ્છતિ । નર+ઈક્ષતે=નર ઈક્ષતે ।

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કૉપીગઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૦૪૬ વર્ષિક

પુસ્તકનું નામ સંસ્કૃત સુત્રસૂત્રને માટે
સંસ્કૃત સંધિના નિયમો વિશે

વિષય

N. B. વિસર્ગના ઓ કરવાનો નિયમનો અને વિસર્ગના લોપનો (B) નિયમ તપ્રાવત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવો. વિસર્ગનો ઓ કરવામાં વિસર્ગની પાછળ અ સ્વરજ જોઈએ અને વિસર્ગના લોપના (B) નિયમમાં અ સિવાયનો સ્વર જોઈએ વળી વિસર્ગનો ઓ કરવામાં તેની પાછળ ઘોષ વ્યંજન આવે તો ચાલે પણ લોપના (B) નિયમમાં તે ચાલેજ નહીં. વિસર્ગનો લોપ કર્યા પછી જે સ્વર સાથે આવે તો તેને સ્વર સંધિના નિયમો લગાડવા નહીં.

૩ વિસર્ગની પૂર્વે અ અથવા આ સિવાયનો કોઈપણ સ્વર આવે અને પછી કોઈ પણ સ્વર અથવા ઘોષ વ્યંજન આવે તો વિસર્ગનો ર થાય છે વિસર્ગના ર થયા પછી ર આવે તો પહેલો ર લોપાય છે ને તેની પહેલાંનો સ્વર હ્રસ્વ હોય તો દીર્ઘ થાય છે.

હરિઃ+નયતિ=હરિ નૈયતિ । માતુઃ+આજ્ઞા=માતુરાજ્ઞા. કલેઃ+હતિ=કલેરિતિ. રવિઃ+રમતે=રવીરમતે । માનુઃ+રામઃ=માનુરામઃ

૪ વિસર્ગની પછી ચ્ કે છ આવે તો વિસર્ગનો શ થાય છે. વિસર્ગની પછી ટ્ કે ઠ આવે તો ષ થાય છે. વિસર્ગની પછી ઢ્ કે ઢ આવે તો સ્ થાય છે. અશ્વઃ+ચરતિ=અશ્વચરતિ । ધનુઃ+ટંકાર=ધનુટંકાર. જનઃ+જનતિ=જનસ્તરતિ ।

૫ વિસર્ગની પછી શ, ષ, ક આવે તો તેને શ, ષ, ક આવે તો તેનો અનુક્રમે શ, ષ કે સ્ થાય છે.

અસારઃ+સંસારઃ=અસારઃ સંસારઃ કે અસારસ્સંસારઃ

૬ સઃ અને ણઃ ના વિસર્ગની પછી કોઈ પણ વ્યંજન આવે તો તેનો અવશ્ય લોપ થાય છે.

સઃ+નરઃ=સ નરઃ; ણઃ+જનઃ=ણ જનઃ

સઃ અને ણઃ ના વિસર્ગની પછી સ્વર આવે તો સામાન્ય સંધિના નિયમો લગાડવા

ણઃ+અસ્તિ=ણોઽસ્તિ સઃ+અસ્તિ=સોઽસ્તિ.

સ્વર વિષે થોડી સુચના—

હ્રસ્વ સ્વર અ, ઇ, ઉ, ઋ, લૃ. દીર્ઘસ્વર—આ ઈ, ઊ, ઋ (લૃનો દીર્ઘ હોતો નથી

સંધિ સ્વર—એ (અ+ઈ), એ, (અ+ઘ) ઓ (અ+ઉ), ઔ (અ+ઓ).

સવર્ણ સ્વર—જે સ્વરો એકજ હોય, અથવા જેના ઉચ્ચારમાં ફક્ત માત્રાનો ફેરફાર હોય તે સવર્ણ સ્વર કહેવાય છે.

અઅ, અઆ, આઅ, આઆ, ઈઈ, ઈઈ, ઈઈ, ઈઈ, ઉઉ, ઉઊ, ઊઉ, ઊઊ, ઋઋ, ઋઋ, ઋઋ, ઋઋ, લૃલૃ.

આ સિવાયનાં જોડકાં અસવર્ણ સ્વર કહેવાય છે.

અ, ઇ, ઈ, ઉ, ઝ, જ, લ, એટલા સ્વરોમાં પ્રસંગે ખાસ ફેરફાર થાય છે ને ગુણ અને વૃદ્ધિ કહે છે.

અ નો	ગુણ અ	ને	વૃદ્ધિ આ	છે
ઇ, ઈ	„	ए	„	ऐ
उ, ऊ	„	ओ	„	औ
ऋ, ॠ	„	अर्	„	आर्
ल	„	अल्	„	आल्

સ્વર સંધિના નિયમો—

૧ અ, ઇ, ઉ, ઋ (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) અને લ પછી સવાર્ણ સ્વર આવેતો બંનેને બદલે તેજ સ્વરનું દીર્ઘરૂપ થાય છે.

કવિ+શ=કવીશ. મુર+અરિ=મુરારિ ઇન્દુ+ઉદય=ઇન્દૂદય.

૨ અ અથવા આ પછી ઇ, ઉ, ઋ (હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘ) કે લ આવે તો બેને ઠેકાણે પાછલા સ્વરનો ગુણ થાય છે એટલે ઇ, ઓ અર્ અને અલ્ થાય છે.

પરમ+ઇશ્વર=પરમેશ્વર સૂર્ય+ઉદય=સૂર્યોદય. સત્+ઋષયઃ=સત્ષર્ષયઃ

૩ અ અથવા આ પછી ઇ અથવા ઇ આવે તો બંનેને બદલે ઇ મુકાય છે ને ઓ અથવા ઔ આવે તો બંનેને બદલે ઔ થાય છે.

નર+પતિ=નરપતિ. ઉષ્ણ+ઓદન=ઉષ્ણોદન. પક્ષ+એક=પક્ષેક.

૪ ય, ર, લ પછી સવાર્ણ સ્વર આવે તો ય, ર, લ અનુક્રમે મુકાય છે. (ત્યારપછી તેમાં બીજો સ્વર ઉમેરાય છે એ લક્ષમાં રાખવું.)

પ્રતિ+ઉત્તર=પ્રત્યુત્તર ગુરુ+આદેશ=ગુર્વાદેશ. ફલાનિ=અત્તિ=ફલાન્યત્તિ. પિતૃ+આજ્ઞા=પિત્રાજ્ઞા.

૫ પદ ને અન્તે ઇ કે ઓ હોય ને તેની પછી અ આવે તો અ નો લોપ થાય છે અને તેને બદલે ડ એ પ્રકારનું અવગ્રહ ચિન્હ મુકાય છે.

વને+અટન્તિ=વનેડટન્તિ.

N. B. અહીંનાં યાદ રાખવું કે વિસર્ગનો ઓ થાય ત્યાર પછી આ નિયમ બહુધા લાગુ પડે છે. (વિસર્ગની પછી અ આવી વિસર્ગનો ઓ થયો હોય તો.)

નૃપઃ+અસ્મિ=નૃપો અસ્મિ (વિસર્ગના ઓ નિયમ લાગ્યો.)

નપોડસ્મિ (સ્વર સંધિનો આ નિયમ લાગ્યો.)

નરઃ+અપિ=નરો અપિ=નરોડપિ

૬ ઇ, ઈ, ઓ, ઔ પછી કોઈ સ્વર આવે તો તેના અનુક્રમે અય્, આય્, અવ્, આવ્, થાય છે અને અય્ આય્ અવ્ ને આવ્ ના યૂ ને વૂ વિકલ્પે લોપાય છે ને લોપાયા પછી સંધિ થતી નથી.

અશ્વો+ઉત્પતતઃ=અશ્વાવુત્પતતઃ. કે અશ્વા ઉત્પતતઃ

હરે+આગચ્છ=હરયાગચ્છ. કે હર આગચ્છ.

વ્યંજન સંધિ—

૧ અનુનાસિક સિવાયના કોઈ વ્યંજન પછી ઘોષ વ્યંજન અથવાતો શબ્દ આરંભનો સ્વર આવે તો પ્રથમ આવનાર વ્યંજનને બદલે તે વર્ગનો વ્યંજન થાય છે.

જગત્+ગુરુ=જગદ્ગુરુ, ભગવત્+ગીતા=ભગવદ્ગીતા.

૨ સ્ અથવા દંતસ્થાની કોઈ વ્યંજનની સાથે શ્ અથવા કોઈ તાલુસ્થાની વ્યંજન આવે તો સ્ ને બદલે શ્ મુકાય ને દંતસ્થાની વ્યંજનને બદલે તેટલામો તાલુસ્થાની વ્યંજન મુકાય છે.

સત્+ચિત્ત=સચ્ચિત્ત, શત્રૂન્+જયતિ=શત્રુઞ્જયતિ। સત્+જન=સદ્+જન (નિયમ પહેલા મુજબ) સજ્જન (આ નિયમ મુજબ થયો.)

૩ સ્ અથવા દંતસ્થાની કોઈ વ્યંજનની સાથે ષ્ અથવા મૂર્ધસ્થાની કોઈ વ્યંજન આવે તો સ્ ને બદલે ષ્ મુકાય છે ને દંતસ્થાની વ્યંજનને તેટલામોજ મૂર્ધસ્થાની વ્યંજન મુકાય છે.

તત્+ટીકા=તટ્ટીકા, ઉદ્+ડયન=ઉટ્ટયન.

૪ શબ્દને છેડે ન આવે ને તેની પછી ચ, છ, ટ, ઠ, ત્, થ આવે તો ન નો અનુસ્વારને વિસર્ગ કરવો ત્યાર પછી વિસર્ગનો સ્વરુપ કરવાને વિસર્ગનો આથો ... ઝગઝગ.

હ્રન્+ચોરાન્=હ્રઞ્ચોરાન્. ચોરાન્+તાડયતિ=ચોરાન્તાડયતિ. ગ્રન્થાન્+ટીકા=ગ્રન્થાઞ્ટીકા.

૫ અન્તસ્થ કે અનુનાસિક સિવાયના કોઈપણ વ્યંજન પછી અઘોષ વ્યંજન આવે તો પૂર્વ વ્યંજનને સ્થાને તેજ વર્ગનો પહેલો અક્ષર મુકાય છે.

ઉદ્+પતતિ=ઉત્પતતિ. અદ્+સિ=અત્સિ ઉદ્+તર=ઉત્તર. ઉદ્+તમ=ઉત્તમ વિપદ્+તિ=વિપત્તિ.

૬ શબ્દને છેડે અનુનાસિક સિવાય કોઈ વ્યંજનની પછી અનુનાસિક વ્યંજન આવે તો પ્રથમ આવનાર વ્યંજનને બદલે તે વર્ગનો અનુનાસિક વિકલ્પે કરીને મુકવામાં આવે છે.

પતદ્+મુરારિ=પતન્મુરારિ કે પતન્મુરારિ, દિક્+મૂઢ=દિગ્મૂઢ કે વિઙ્મૂઢ.

પરંતુ દ્વિતીય અનુનાસિક વ્યંજન જો મય, માત્ર જેવા તદ્વિત પ્રત્યયને લગતો હોય તો પૂર્વના વ્યંજનને બદલે તે વર્ગનો અનુનાસિક અવસ્થ થાય છે.

તદ્+મય=તન્મય. ચિદ્+માત્ર=ચિન્માત્ર.

૭ કોઈપણ વર્ગના પ્રથમ ચાર વ્યંજનમાંના કોઈપણ વ્યંજન પછી હ આવે તો હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને પૂર્વ વ્યંજનના વર્ગનો ચોથો અક્ષર મુકાય છે. વાક્+હરિ=વાઘરિ; કે વાઘરિ: (વ્યંજન સંધિના પહેલા નિયમ મુજબ કૂ નો ગ થયો છે).

૮ પદને અંતે જ્ઞ કે ન હોય ને તેની પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર ને પછી ગમે તેવો.
૧ સ્વર હોય તો જ્ઞ ને ન બેવડાય છે.

અસ્મિન્+પ્રથમ=અસ્મિન્નૈવ.

૯ ત્, થ્, દ્, ષ્, ની પછી જ આવે તો ત્, થ્, દ્, ષ્, નો જ કરવો ને ન પછી
જ આવે તો ન બદલે જ્ઞ મુકવો.

ભગવત્+લીલા=ભગવત્લીલા. ઉત્+લાસ=ઉહાસ વૃક્ષાન્+લુનાતિ=વૃક્ષાં લુનાતિ.

૧૦ શ ની પૂર્વે, શબ્દના અંતનો કોઈપણ વર્ગના પ્રથમ ચાર વ્યંજનમાંનો
કોઈ વ્યંજન આવે, અને પછી સ્વર, અંતસ્થ કે અનુનાસિક આવે તો
શ નો વિકલ્પે જ થાય છે.

તત્+શિવઃ=તત્શિવઃ કે તત્ચિવઃ. સત્+શબ્દ=સત્શબ્દ કે સત્ચબ્દ, (ત નો
ચ્ બીજા નિયમ મુજબ થયો છે.)

૧૧ જ પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર, આ ઉપસર્ગ કે નકાર બતાવનાર મા આવે તો અવશ્ય
જ્યો જ્ઞ કરવો અને જ પૂર્વના શબ્દને અંતે દીર્ઘસ્વર હોય તો જ નો જ
વિકલ્પે કરવો.

વૃક્ષસ્ય+છાયા=વૃક્ષસ્યચ્છાયા, લક્ષ્મી+છાયા=લક્ષ્મીચ્છાયા કે લક્ષ્મીચ્છાયા.

ન ને - - - કરવો?

૧૨ ન ને - - - કરવો? ન નો નૂ નામ નૂનામ.

૨ ક, ફ, કે જ અને ન ની વચ્ચે કોઈપણ સ્વર, ક વર્ગ, પ વર્ગ ય, ર, વ્
હ માંના કોઈપણ વર્ણ આવ્યા હોય તોપણ ન નો જ થાય છે રામેળ,
ગૃહાણિ. પણ પદને અંતે ન નો જ થતો નથી.

મ નો અનુસ્વાર ક્યારે કરવો?

શબ્દને અથવા અવ્યયને છેડે આવેલા મ ની પછી શ્ જ્ સ્ ર કે હ આવે
તો મનો અવશ્ય અનુસ્વાર કરવો એ સિવાયના વ્યંજન આવે તો મ ને
અનુસ્વાર થાય છે અથવા તો પાછળ આવેલા વ્યંજનના વર્ગનો અનુનાસિક
થાય છે મ પછી ય્ લ કે વ આવે તો મ નો અનુસ્વાર થાય છે અથવા
ય્ લ્ વ્ થાય છે.

મ પછી કોઈપણ વ્યંજન આવે તો મનો અનુસ્વાર કરવો એ ઉત્તમ છે.

અનિશમ્+રમતે=અનિશં રમતં. મારમ્+વહતિ=મારં વહતિ કે મારંવહતિ ॥

ર ની પછી કોઈપણ અક્ષર ન આવે અથવા તો અધોષ વ્યંજન આવે
તો ર નો વિસર્ગ થાય છે ર ની પછી સ્વર અથવા ધોષ વ્યંજન આવે
તો તેમાં કશો ફેરફાર થતો નથી.

હ માતર=હે માતઃ. પુનર્+પુનર=પુનઃ પુનઃ. માતર+ગચ્છામિ=માતર્ગચ્છામિ.

કૃદન્ત વિષે સુચના—

૧ ભૂત કૃદન્ત ૨ હેત્વર્થ કૃદન્ત ૩ અવ્યય ૪ પકૃદન્ત ૫ વિધ્યર્થ કૃદન્ત ૬ વર્તમાનકૃદન્ત

૧ ધાતુને ત પ્રત્યય લગાડવાથી ભૂત કૃદન્ત બને છે મૂ+ત=મૂત ની+ત=નીત.
ક+ત=કત.

૨ ધાતુને તુમ પ્રત્યય લગાડવાથી હેત્વર્થ કૃદન્ત થાય છે એ પ્રત્યય પર છતાં અન્ત્ય સ્વરને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો શુષ્ થાય છે. ની=નેતુમ, જિ=જેતુમ, મુષ્=મોક્ષતુમ. ક=કર્તુમ.

૩ અવ્યય કૃદન્ત.

એકલા ધાતુનું અવ્યય કૃદન્ત કરવું હોય તો ત્વા લગાડવો. મૂ=મૂત્વા, ની=નીત્વા, સ્=સ્ત્વા.

ધાતુની પૂર્વે ઉપસર્ગ હોય ને ધાતુને અન્તે હ્રસ્વ સ્વર હોય તો ત્વા ને બદલે ત્ય પ્રત્યય લગાડવો. અનુ+સ્=અનુસ્ત્ય, વિ+જિ=વિજિત્ય.

ધાતુની પૂર્વે ઉપસર્ગ હોય ને ધાતુને અન્તે દીર્ઘ સ્વર હોય અથવા ધાતુનો અન્ત વ્યંજનમાં આવતો હોય તો ચ પ્રત્યય લગાડવો.

અનુ+મૂ=અનુમૂય (અનુભવ કરીને) પ્ર+વિશ્=પ્રવિશ્ય (દાખલ થઈને) વિ+ની=વિનીચ (લણાવીને)

૪ વિધ્યર્થ કૃદન્ત.

ધાતુને અનીય, તવ્ય, ચ પ્રત્યયો લગાડવાથી વિધ્યર્થ કૃદન્ત થાય છે અનીય ને તવ્ય લગાડતાં પહેલા ધાતુના અન્ત્ય સ્વરનો ને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો શુષ્ થાય છે ચ લગાડતાં અન્ત્ય સ્વરની બહુધા વૃદ્ધિ થાય છે.
ક=કર્તવ્ય કે કરણીય કે કાર્ય (કરવાને યોગ્ય)

૫ વર્તમાન કૃદન્ત.

પરસ્પૃહી ધાતુને ગણકાર્ય કરી જે અંગ થાય તે અંગ અકારાન્ત હોય તો તેને ત્ પ્રત્યય લગાડવાથી ને અકારાન્ત ન હોય તો વર્તમાનકાળ ત્રીજો પુરૂષ બહુવચનમાં અંગનું જે સ્વરૂપ યતું હોય તેને અત્ પ્રત્યય લગાડવાથી વર્તમાન કૃદન્ત થાય છે ગણ=ગણયત્ શુષ્=પુષ્યત્ સ્=સરત્.

આત્મને પદી ધાતુને ગણકાર્ય કરી જે અંગ થાય તે અંગ અકારાન્ત હોય તો તેને માન પ્રત્યય લગાડવો ને અકારાન્ત નહોય તો વર્તમાનકાળ ત્રીજો પુરૂષ બહુવચનમાં અંગતું જે સ્વરૂપ થાય તેને આન પ્રત્યય લગાડવાથી—

વર્તમાન કૃદન્ત થાય છે વૃત્ત=વર્તમાન. મૃ=મ્રિયમાણ તન્=તન્વાન. કૃ=કુર્વાણ.

વિસર્ગ સંધિનો ટુંક કોઠો.

- ૧ અ+અ કે ઘોષ વ્યંજન=વિસર્ગનો ઓ થાય છે.
- ૨ { આ+કોઈ સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન=,, લોપ
અ+અ સિવાયનો સ્વર =,, લોપ
- ૩ અ ને આ
સિવાયનો સ્વર { : + કોઈપણ સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન = ર,

સ્વર સંધિનો ટુંક ગાઠ.

- ૧ અ, ઇ, ઉ, ઋ (હસ્ત કે દીર્ઘ) કે લ્હ+સવર્ણ સ્વર=દાર્ઘ સ્વર
- ૨ અ કે આ+ઇ, ઉ, ઋ (હસ્ત કે દીર્ઘ), લ્હ=ગુણ કરવો.
- ૩ અ કે આ+એ કે એ=એ
- ૪ અ કે આ+ઓ કે ઔ=ઔ
- ૫ ઇ, ઉ, ઋ (હસ્ત કે દીર્ઘ), લ્હ+અસવર્ણ સ્વર=ચૂ, વ, ર લ્ અનુક્રમે મુકવો.
- ૬ એ કે ઓ+અ=અ નો ડ કરવો.
- ૭ એ, ઇ, ઔ, ઔ+કોઈ સ્વર=અનુક્રમે અચ. આચ, અચ, આવૂ થાય છે.

સંધિ થતી નથી એના નિયમો—

- ૧ નામ અથવા ક્રિયાપદના દ્વિવચનના રૂપને છેડે ઈ ઊ કે એ આવે તો એ સ્વરો ને તેની પાછળ આવનાર સ્વરની સંધિ થતી નથી.

શૂ+અસ્યતિ=શૂ અસ્યતિ । બાલે+એતે=બાલે એતે .

કન્યે+અપિ=કન્યે અપિ

नीचिनी संधि ३२१.

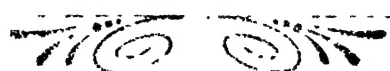
नृपाः+इच्छन्ति+अन्नम्; जगत्+ईदा; ईक्षते+एष+इति; राम+अस्ति+आदनम्.
मणिः+रविः; राम+इति; शरौ+अस्यति+इश्वरः; सर्वान्+जनान्; विना+ऋत्विजः;
अपतत्+अनश्यत्+च; यदा+ऐच्छम्; पुत्रेषु+इव; जनः+ऋण; पूजायै+आनयति;
धितृ+ईहा; चित्ते+ईश्वरम्; नण्डुलान्+चोरयति; मृष्टे+रचना+एव; क्षानात्+मोक्षः
क्रोधात्+नश्यति; गोष्ठात्+हरति; मग्यक+हरणम्; तस्मिन्+आलये; आगच्छन्+अन्नः
क्रोधः+श्यामति; उद्+डयन.

राज्ञः+अनुज्ञा+इति+अवदत्+गजा

नीचि क्षेपेक्षानां अव्ययी दृढन्तो आपो.

अनु+स्, आध्र+रुह, प्रति+ध्रु, प्र+ईक्ष, अनु+भू, कथ
अव+मन्, आ+पृच्छ, परि+नी, नि+धा, अनु+वद.

गम्-गत गन्तुम् गत्वा; गै-गीत गातुम् गीत्वा; जि-जित जेतुम् जित्वा.
दह-दग्ध दग्धुम् दग्ध्वा; यज-इष्ट यष्टुम् इष्ट्वा; रभ-रब्ध रब्धुम् रब्ध्वा; वह-ऊढ
वोढुम् ऊढ्वा; सृज-सृष्ट स्रष्टुम् स्रष्ट्वा; हन-हन्त हन्तुम् हन्त्वा; हन् हन्त ज्ञातुम्
ज्ञत्वा; वच्-उक्त वक्तुम् उक्त्वा; वद्-उदित वदितुम् उदित्वा; रग-रन् रन्तुम्
रत्वा; मन्-मत मन्तुम् मत्वा; अट्-अटित अटितुम् अटित्वा; अद्-जग्ध अक्तुम्
जग्ध्वा; इप्-इष्ट पणितुम् पणितुम् पणित्वा-इष्ट्वा; क्षिप्-क्षिप्त क्षेप्तुम् क्षिप्त्वा;
जन्-जात जनिषुम् जनिष्वः; दृग्-दृष्ट द्रष्टुम् दृष्ट्वा; धा-हित धातुम् हित्वा;
नम्-नत नन्तुम् नत्वा; ग्रह-गृहीत ग्रहीषुम् गृहीष्वः; ज्या-जीत ज्यातुम् जीत्वा;
भ्रम्-भ्रान्त भ्रमितुम् भ्रमित्वा-भ्रान्त्वा; ब्रम्-ब्रूत ब्रमितुम् ब्रमित्वा; हा-हीन
हातुम् हित्वा; क्षुद्-क्षुण्ण क्षोन्तुम् क्षुन्त्वा; ह्री-हीन-हीण हन्तुम् ह्रीत्वा; छिद्-छिन्न
छेत्तुम् छित्वा; मिद्-मिक्षा-मिच्छ मन्तुम् मित्वा; पू-पूत पवितुम् पूत्वा; पू-पूर्ण परितुम्-
परीतुम् पूर्वा; मुष्-मुषित मोषितुम् मुषित्वा; बन्ध-बद्ध बद्धुम् बद्ध्वा; ल-लृत्
लवितुम् लृत्वा; ली-लीन लेतुम्-ल्यातुम् लीत्वा; स्तम्भ-स्तब्ध स्तम्भितुम् स्तम्भित्वा-
स्तब्ध्वा; मा-मित मातुम् मित्वा; आस्-आसित आसितुम् आसित्वा

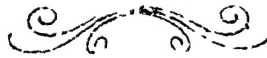
૨ કેાઈ અવ્યયને છેડેં ઑ હોય તો તે સ્વરની ને તેના પછી આવનાર સ્વરની સંધિ થતી નથી.

અહો+આશ્ચર્યમ=અહો આશ્ચર્યમ. અહાં+ઈશા:=ઈશા:

૩ અમી કે જે સર્વનામનું બહુવચનનું રૂપ છે તેના છેડેલા સ્વરની ને તેના પછી ના સ્વરની સંધિ થતી નથી. અમી+અશ્વા:=અમી અશ્વા:

જે સ્વરોની બીજા સ્વરો સાથે સંધિ થતી નથી તેને સંસ્કૃતમાં પ્રગૃહ્ય કહેછે.

૪ શબ્દને છેડે અ, ઇ, ઉ, ઋ, ઌસ્વ કે દીર્ઘ આવે અને તેની પછી ઋ સ્વર આવે તો તે બંને સ્વરોની સંધિ વિકટરૂપે કરીને થતી નથી અને જ્યારે તેની નથી ત્યારે પૂર્વ સ્વર જે દીર્ઘ હોય તો ઋસ્વ કરવામાં આવે છે.
ઋપિ=વક્તારિ કે વક્તારૂપિ.

આનાં ભૂતકૃદન્ત, હૈવર્થકૃદન્ત અને અન્યથીકૃદન્તો.

